

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІСТА

ОЛЕНА СЕМЕНОГ

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
Київ — Україна

АНДРІЙ СЕМЕНОГ

Українська академія банківської справи НБУ, Суми — Україна

OSOBOWOŚĆ JĘZYKOWA WSPÓŁCZESNEGO EKONOMISTY

OLENA SEMENOH

Instytut Edukacji Pedagogicznej i Edukacji Dorosłych NANP Ukrainy,
Kijów — Ukraina

ANDRIJ SEMENOH

Ukraińska Akademia Bankowa Banku Narodowego Ukrainy, Sumy — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule zanalizowane zostały poszczególne aspekty kompetencji językowej, terminologicznej, komunikacyjno-pragmatycznej, tekstowej oraz dyskursywnej składające się na osobowość językową specjalisty z zakresu ekonomii. Zaakcentowany został również wpływ cech osobowościowych ekonomisty jako mentora na formowanie się językowej osobowości początkujących adeptów ekonomii.

LINGUISTIC IDENTITY OF MODERN ECONOMISTS

OLENA SEMENOG

Pedagogical Education and Adult Education Institute of NAPS of Ukraine,
Kyiv — Ukraine

ANDRIY SEMENOG

Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Kyiv — Ukraine

ABSTRACT. Some aspects of language, terminology, communicative-pragmatic, textual, discursive competences expressions of linguistic identity of economists are presented in the article. It outlines the impact of an economist's personality traits as a mentor on the formation of a linguistic beginner's identity.

Динамічна кон'юнктура сучасного ринку праці, лібералізація національних економічних зв'язків, глобалізація економіки зумовлює підвищення вимог до особистості сучасного економіста. Відповідно до галузевих стандартів працівник економічної сфери має володіти ґрунтовними фаховими знаннями, мобільно реагувати на зміни у фінансово-господарській, банківській, торгівельно-економічній галузі, вміти аналізувати, узагальнювати й прогнозувати результати власної діяльності в межах фінансової установи, банку, біржі. Вимоги роботодавців за Aktualizovuyut, а проведені опитування банківських працівників Львівської філії ПАТ Банк „Київська Русь”, Сумської філії АКБ „Імексбанк”, відділення „АТ ОТП Банк” у м. Черкаси, викладачів, студентів Української академії банківської справи (м. Суми) підтверджують і такі про-

фесійно важливі якості економістів, як творчий та аналітичний стиль мислення, емоційна стабільність і самовладання, здатність генерувати нове вирішення нестандартних виробничих ситуацій і практичних задач, вміння налагоджувати ділові й партнерські відносини, усвідомлення духовних цінностей і культурних зразків професії.

Визначальними в досягненні фахового успіху є, безумовно, вміння правильно, аргументовано будувати усне й писемне, вербальне й невербальне професійно-ділове спілкування, створювати професійний економічний текст, а їхній високий рівень свідчить про максимальне прагнення до неперервного професійного розвитку, саморозвитку й самореалізації, до фахової майстерності.

Отже, в умовах трансформації економічної моделі в Україні, зміни змісту й стилю економічного розвитку країни, інтеграції вітчизняної економіки у світовий економічний простір виникає необхідність здійснити аналіз мовної особистості сучасного економіста. У межах статті охарактеризуємо окремі аспекти вияву мовної, термінологічної, комунікативно-прагматичної, текстової, дискурсивної компетенцій мовної особистості фахівця економічної сфери, означимо вплив особистісних рис економіста як наставника на формування мовної особистості економіста-початківця.

Теоретичною основою дослідження слугують роботи, в яких обґрунтовано специфіку мовної особистості (Г. Богін, Ю. Караулов, Н. Карпукіна, О. Селіванова, Л. Струганець); специфіку тексту (Н. Валгіна, В. Чернявська), дискурсу (Ф. Бацевич), формування професійного мовлення фахівців економічного профілю (В. Гордієнко, І. Ярошук). Джерельною базою для прикладів професійного мовлення слугують монографії і статті викладачів, докторів економічних наук, професорів Української академії банківської справи¹.

Вивчення наукових праць дає змогу визначити мовну особистість як особистість, виражену в мові (текстах) і через мову, реконструйовану в основних своїх рисах на основі мовних засобів, особистість, яка акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через її мову і її дискурс (Ю. Караулов², Л. Струганець³); як носія мови, котрий володіє здібностями до мовленнєвої діяльності (Г. Богін)⁴; як особистість, що є носієм мови й комунікантом, носієм мовної і комунікативної компетенції (О. Селіванова⁵).

Аналіз професійних економічних текстів і професійного економічного мовлення переконує у відповідності структури мовної особистості економіста цілісній структурі мовної особистості, яку запропонував Ю. Караулов⁶. Російський учений, зокрема, виділяє три рівні володіння мовою. Вербально-семантичний рівень, або внутрішній лексикон особистості, представлений у мовній свідомості у вигляді мікросистем (лексико-семантичних груп, граматичних засобів,

¹ Т. А. Васильєва, *Діяльність банківських установ на ринку інноваційного інвестування: методологічні засади*, Суми 2008; О. В. Козьменко, *Страховий ринок України у контексті сталого розвитку*, Суми 2008; С. М. Козьменко, С. В. Леонов, *Розвиток методичних підходів до формалізації структури вітчизняного фінансового ринку*, [в:] „Вісник Університету банківської справи Національного банку України”, Суми 2006, с. 3; С. В. Леонов, *Інвестиційний потенціал банківської системи України*, Суми 2009; І. О. Школьник, *Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку*, Суми 2008.

² Ю. Н. Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Москва 2010.

³ Л. В. Струганець, *Культура мови: словник термінів*, Тернопіль 2000, с. 23.

⁴ Г. И. Богин, *Типология понимания текста*, Калинин, 1986, с. 3.

⁵ О. О. Селіванова, *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*, Полтава 2006, с. 376.

⁶ Ю. Н. Караулов, *указ. источник* с. 26.

словосполучень і речень). Лінгвокогнітивний рівень представлений тезаурусом особистості. Його одиницями виступають поняття, слова-символи (концепти), фрази, що виформовуються в кожного економіста як мовної індивідуальності в більш або менш упорядковану й систематизовану мовну картину світу.

Для економіста важливим є третій, прагматичний рівень, або рівень діяльнісно-комунікативних потреб, що визначається пізнавальною діяльністю, інтелектуальною сферою, зумовлюється специфікою економічного дискурсу в соціально-прагматичному руслі. Вершина цього рівня — створення власного ідіостилу (економіст готує контракти, пише економічні звіти, наукові статті, виступає з повідомленнями й доповідями тощо). У реальності межі між цими рівнями досить нетривкі, розпливчасті, а структурні компоненти — лексикон, тезаурус, прагматикон визначають етапи формування мовної особистості. Формування прагматичного рівня мовної особистості, розвиток інтелекту, творчих здібностей, свободи мислення відбувається впродовж усього життя.

Для розвитку економіста як мовної особистості вагому роль відіграє широкий економічний кругозір, економічна компетенція, основою формування якої слугують знання не лише з мікро- та макроекономіки, біржі, організації та управління підприємствами, проведення аудиту та ведення обліку фінансової документації, а й з історії, української та зарубіжної літератури, іноземної і, безумовно, рідної, української мови. В основу фінансової поведінки покладена мовленнєва поведінка, що має відповідати нормам соціально-професійної взаємодії⁷ й передбачає володіння уміннями налагоджувати контакт зі співрозмовниками, виявляти професійний підхід до вирішення поставлених комунікативних завдань. Значною мірою ці вимоги забезпечуються відповідним рівнем мовної компетенції.

Як показує аналіз економічних наукових статей, лекцій, відеозаписів наукових форумів, пріоритетне місце в професійному мовленні фахівців економічної галузі займають лексичні одиниці мовної системи: економічна термінологія вузького й широкого вжитку, професіоналізми, соціально маркована лексика, економічний (біржовий) жаргон. З-поміж часто уживаних переважають, на жаль, не питомі українські слова або словосполучення (*попит, гроші, безстроковий вклад, господарський розрахунок, угода, управління тощо*), а численні запозичення з англійської (*банкнота, лізинг, бізнес, брокер, дилер, менеджмент*), французької (*абандон, аванс, акциз, баланс, пролонгація*), німецької (*бухгалтер, біржа, маклер, рента*), італійської (*банк, банкрут, брутто, валюта, кредит*), польської (*достаток, рахунок, кошти*) мов. Іноді економічні тексти суцільно (до 90 %) перемережовані запозиченнями.

Інтенсивний прихід лексичних запозичень в економічну сферу діяльності фахівці пояснюють зовнішніми й внутрішніми чинниками. Серед зовнішніх чинників називають активні економічні контакти між українцями та іншими народами й поширення західного досвіду; появу нових галузей економічної діяльності (*маркетинг, менеджмент*); авторитетність мови-джерела. Сьогодні таку перевагу має англійська мова. Н. Попова на достатній вибірці показує зростання кількості англіцизмів за тематичною групою „Економіка, банківська справа і фінанси” впродовж 30-их рр. ХХ ст. — початку ХХІ ст.: у 30-і рр. ХХ ст. їх налічувалося 4 %; у 70 – 80-і рр. ХХ ст. — 7 %, у 90-і рр. ХХ ст. – 2000 р. — 21,5 %, упродовж 2000 – 2003 рр. кількість зросла до 26 %⁸.

⁷ Ф. С. Бацевич, *Вступ до лінгвістичної генології*, Київ 2006, с. 228.

⁸ Н. О. Попова, *Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)*, Запоріжжя 2005.

З-поміж номінацій цієї групи 50 % займають поняття, що стосуються економічної та банківсько-фінансової діяльності (*мерчандайзинг, стайлінг, крос-курс, де маркетинг*); 20 % — назви предметів, ділових паперів, контрактів (*ф'ючерс, бонд, екю*); 16 % — назви осіб, залучених до економічної та банківсько-фінансової діяльності (*дисконт-брокер, бренд-менеджер, джобер, трейдер, дилер, дистриб'ютор*); 14 % — назви закладів та приміщень у цій сфері (*фактор-компанія, офшор, бізнес-хол*).

Внутрішньолінгвістичними причинами динамічного проникнення лексичних запозичень у професійне мовлення сучасних економістів вважають номінативну необхідність. Виділимо, зокрема, відсутність у рідній мові відповідного слова і його потребу для називання нового предмета, нового явища, поняття (напр., *маркетинг* від англ. *market* означає широку діяльність у сфері ринку товарів, послуг, цінних паперів); необхідність розмежовувати змістовно близькі, але все ж різні поняття (*дилер* — *торговець*); економію мовних засобів; тенденцію до заміни словосполучень й описових зворотів однослівними найменуваннями (*саміт* — зустріч на найвищому рівні; *банківський білет* — *банкнота*; *приватизаційний чек* — *ваучер*).

При всій повазі до іншомовної культури все частіше й самі фахівці економічної сфери виступають за екологію професійного мовлення. У своїх наукових працях, оперуючи фінансовою термінологією, вони прагнуть хоча б спорадично застосовувати й синонімічні українські відповідники до запозичень. Напр., поряд зі словом *кліринг* функціонують і такі відповідники *отримання, звірка інформації*, поряд зі словом *котирування* — відповідник *встановлення курсу*, поряд зі словом *маржа* — відповідник *різниця цін*. Запозичення *преференція* заміняють на слова *пільги, переваги, сальдо* — на відповідник *запаси, хеджування* — на відповідник *зменшення ризику*, *ф'ючерс* — на відповідник *угода на майбутнє, дивіденд ф'ючерс* — на відповідник (*прибуток*), *економія* — на відповідник *ощадливість, компенсація*; *ф'ючерс* — на відповідник (*відшкодування*); *дисконтний* — на відповідник (*обліковий*). Звичайно, якщо іноземне слово має додаткові смислові відтінки, яких в українській мові немає, доцільніше вживати запозичений термін.

Автори економічних текстів прагнуть розрізнити слова-омоніми, коли один і той самий термін "входить" у різні термінологічні системи. Напр.: слово "операція" (лат.) у медичній справі означає хірургічне втручання з лікувальною метою, у військовій — бойові дії, що об'єднані єдиною метою; в технічній — окрему закінчену частину технологічного процесу. Натомість у фінансовій сфері слово *операція* означає торговельну угоду. Ця лексема є основою таких сполук, як *акредитивна операція, безготівкова операція, дисконтова операція, спекулятивна операція, розрахункова операція, комерційна операція*.

Вищий рівень мовної культури спостерігаємо тоді, коли фахівець економіки намагається подати відповідний за граматику-стилістичним змістом вислів українською мовою. Звернімо увагу на терміни й терміносполуки, що викликали труднощі з перекладом у викладачів і студентів Української академії банківської справи: *курувать* — *опікуватися*; *выпускаемая продукция* — *продукція, що випускається*; *привлекаемые инвестиции* — *залучені інвестиції*; *приобретаемые средства* — *споживчі кошти*; *безналичный расчет* — *безготівковий розрахунок, действующее законодательство* — *чинне законодавство*. Уникнути таких недоліків можна, постійно звертаючись до словників професійного (економічного) спрямування.

Багатство професійного мовлення економіста зумовлюється наявним лексичним запасом, а це, відповідно, залежить від загального активного запасу мовних засобів (слів, значень, моделей словосполучень і речень, типових інтонацій, зв'язків і відношень у тексті), сформованості мовленнєвих компетенцій.

Особливе місце в економічному мовленні посідає жаргон, за допомогою якого характеризують рух цін, стан попиту й пропозиції на біржі, а також уживають для визначення котирувань. Наприклад, *бик* — це брокер, який грає на підвищення; *ведмідь* — біржовий спекулянт, який грає на пониження; *динамітник* — дилер, який продає ненадійні цінні папери; *кішки і собаки* — вищого ступеня спекулятивні й зазвичай низько оцінювані ринком фондові цінності, за якими дивіденди не виплачуються; *магазин* — дилерська компанія, що продовжує операції по купівлі-продажу облігацій; *сміття* — цінні папери низького рівня ліквідності, *бовтанка* — незаконна спроба брокера зібрати для себе додаткові суми комісії шляхом прискореної купівлі-продажу цінних паперів по вказівках клієнтів^{9,10}.

Жаргонна лексика „сприяє” появи нових найменувань, що лексично й семантично пов'язані між собою. Напр.: *наліт ведмедів* — це активний продаж „без покриття”, що здійснюється з метою знизити рівень цін, щоб вигідно купити товар; *тиск на „ведмедів”* — заходи, що офіційно приймаються центральними банками для того, щоб на валютній біржі зробити вплив на спекулянтів, які грають на пониження цін „без покриття”; *ринок ведмедів* — ринок, на якому діє тенденція падіння цін.

Професійне мовлення економіста часто вирізняється „соковитими” фразеологізмами, в основі яких знаходиться марковане слово. В обігу фахівців Сумської універсальної біржі (інформацію надала кандидат педагогічних наук В. Гордієнко), зокрема, часто вживаними є такі стійкі словосполучення: *відкупити маржу* (означає наказ клієнта брокерові купити найближчий за терміном ф'ючерсний контракт і продати контракт на більш віддалений термін); *обідрана облігація* (означає облігація з окремим відсотковим купоном, що може бути вилучений з метою погашення або для самостійної купівлі-продажу); *копчений оселедець* (означає попередній проспект, що в загальних рисах інформує про емісію облігаційної позики).

У професійних текстах¹¹ виділимо також фразеологічні звороти, основу яких складають терміни. Напр., термін *ринок* слугує основою таких стійких словосполучень: *важкий ринок* — положення на ринку, при якому число наказів продати перевищує число доручень купити; *закритий ринок* — стан ринку, коли курс покупця рівний курсу продавця; *ледачий (млявий, невпевнений) ринок* — ринок, на якому практично відсутня торгівля; відсутня реальна пропозиція купити або продати, можливості встановити реальний рівень цін; *міцний (спокійний, стійкий) ринок* — стан високих цін на ринку із тенденцією до зростання; *ринок биків* — ринок, на якому діє тенденція до зростання цін, натомість *ринок ведмедів* — ринок, на якому діє тенденція до падіння цін.

При цьому корисно знати й походження окремих фразеологізмів. Зокрема стійкий вислів *вуличний ринок* (мережа посередників, покупців і продавців цін-

⁹ О. Семенов, В. Гордієнко, *Українська мова: професійне спрямування — біржова діяльність*, Київ 2007, с. 215–217.

¹⁰ Н. М. Карпухіна, *Лексико-семантические процессы в русской терминологии товарно-денежного обращения*, Москва 2007, с. 24–26.

¹¹ І. О. Школьник, *Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку*, Суми 2008, с. 123, 134, 145.

них паперів, що спілкуються між собою за допомогою телекомунікацій) виник у XVI – XVII ст., коли лондонські брокери укладали угоди прямо на вулиці або в кафе. Тепер на такому ринку продають облігації й акції, не включені в біржовий список.

Окремі фразеологічні звороти становлять собою цілісний термін, широко вжитий у професійному колі економістів, зокрема у професійній діяльності брокерів, маклерів, дилерів вагому роль відіграє *біржова гра*. Так називають спекулятивні операції на біржі з метою отримання прибутку завдяки прогнозуванню динаміки котирувань біржових товарів, фондових цінностей, а також за рахунок різниці котирувань і курсів на різних біржах¹². Біржова гра, в основі якої емоції, приречена на провал.

Результатом успішної мовленнєвої діяльності економіста є професійний текст (ділові папери, звіти, наукові статті, монографії, виступи, експертні висновки, промови). При своїй типовості кожний економічний текст індивідуальний. Це залежить від автора, його ерудиції, досвіду текстотворення, прагнення до самовираження (це знаходить вияв в авторських прийомах застосування різних мовних засобів). Науковий текст має приводити до якісної зміни (розширення, поглиблення) загальної картини світу як автора продукту, так і споживача.

Для створення наукового тексту важливі, як переконує Н. Валгіна¹³, прагматичне налаштування тексту (визначається його типом, жанром, завданнями) й прагматична установка автора, що знаходить вияв в авторській модальності. Аналіз наукових текстів засвідчує, що ці прагматичні установки можуть суміщатися, а можуть і суперечити одна одній. Отже, є необхідність у саморозвитку текстової, жанрової компетенції мовної особистості економіста.

У межах дослідження зупинимося на наукових публікаціях викладачів Української академії банківської справи. Для наукових текстів О. Костюка характерні цілісність, логічна зв'язність, членованість, послідовність, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів і доказовість. Прикметна риса наукових текстів С. Козьменка є їхня прозорість і чіткість. Наукові тексти, автором яких є І. Школьник, чітко відображають проблему дослідження; автор логічно висуває гіпотези, орієнтує читачів на нове знання, характеризується доцільністю й раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети й завдань. Дотримується й принципу інтертекстуальності¹⁴, діалогічності, повідомляючи про мету дослідження (*зупинимося на*), кваліфікуючи свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), висловлюючи власне бачення аналізованої проблеми й дискутуючи з читачами¹⁵.

Високої результативності досягають фінансові установи, працівники яких здійснюють ефективну комунікативну взаємодію з колегами, партнерами чи замовниками, уміють аргументовано обґрунтувати варіанти розв'язання еконо-

¹² В. І. Крамаренко, Б. І. Холод, Ю. Н. Воробйов, *Біржова діяльність*, Київ 2003, с. 134.

¹³ Н. С. Валгіна, *Теория текста*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.evartist.ru/text14/01.htm> (22.02.2013).

¹⁴ В. Чернявська, *Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность — дискурсивность — интердискурсивность*, [в:] Електронний ресурс: www.rastko.rs/filologija/.../01Cernjavskas6.pdf.

¹⁵ І. О. Школьник, *Роль банків у процесі формування національної моделі фінансового ринку*, [в:] „Вісник Української академії банківської справи” 2008, №1, с. 64–70; І. О. Школьник, *До питання про термінологічне розрізнення базових категорій фінансової науки*, [в:] „Економіка України”, 2010, № 7, с. 59–69.

мічних проблем, урегулювати складні професійні ситуації, розробити стратегії розвитку підприємства. Значною мірою це залежить від набутої дискурсивної компетенції (слово *дискурсивний* (лат. *discursivus*, від *discursus* — міркування, довід, аргумент) пояснюють як такий, що здійснюється шляхом логічних міркувань, розсудковий, опосередкований¹⁶), що відображає здатність мовної особистості будувати й сприймати цілісні дискурси різних типів (усні та писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах певної професійної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їхньої семантико-прагматичної та граматичної організації на макро- і мікрорівні та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів¹⁷. Ф. Бацевич характеризує професійну комунікативну ситуацію як певні умови спілкування за участі комунікантів, що спонукають їх до міжособистісної інтеракції. Вона „визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації тощо)¹⁸.

Важливими комунікативними ознаками професійного мовлення є змістовність, точність, логічність, правильність, стислість викладу думок, доказовість, коректність та доречність уживання термінів, насиченість інформацією, чистота мови, виразність дикції, милозвучність. Такою усною мовленнєвою культурою добре володіли українські економісти М. Балудянський, М. Бунге, І. Франко, котрі в ХІХ ст. активно працювали в галузі класичної економічної теорії.

Зокрема Іван Франко у двадцять вісім років успішно виступив з доповіддю про статистику як метод і як науку, яку й сьогодні вважають класичною. Кожне слово досвідченого письменника й економіста випромінювало потужну інтелектуальну та емотивну енергію. Успіх письменника й економіста був зрозумілий. У Франкову добу в Галичині турбувалися про людей, які добре володіли мовленим словом. О. Сербенська¹⁹ пише про різноманітні форми публічного спілкування — сходина, гутірки, засідання, збори, академії, на яких фахівці виступали з промовами, рефератами, лекціями, відчитами, проводили диспути. Мовну особистість І. Франко розглядав як мовну індивідуальність: „Найцінніше і найкраще в кожному чоловіці <...> се його індивідуальність, його духовне обличчя зо всіма його окремішніми прикметами. Чим більше таких прикмет, чим вони характерніші та гармонійніші, тим багатша, сильніша й симпатичніша індивідуальність людини <...>”²⁰.

Наші сучасники продовжують і вдосконалюють набуті традиції. Окреслимо лекції викладачів економічних дисциплін Української академії банківської справи.

Представником елітарного типу вважають відомого вченого-економіста О. Костюка з його скромністю, відкритістю наукових позицій, щирою, яскраво вираженою повагою до численних учнів, високою загальною й економічною культурою, ерудованістю (О. Костюк — учасник Всесвітньої Економічної Асоціації в Німеччині, дійсний член Швейцарської асоціації банківської справи та фінансів), досвідом лекторської діяльності за кордоном (О. Костюк є професором Магістерської програми з корпоративного управління Шведської школи економіки та бізнес-адміністрування (м. Гельсинки, Фінляндія).

¹⁶ *Словник іноземних слів*, за ред. О. С. Мельничука, Київ 1975, с. 215.

¹⁷ І. Ярошук, *Діловий дискурс фахівця економічного профілю як комунікативне явище*, [в:] Електронний ресурс: journal.mandrivets.com/images/file/Jaroshchuk_2012_3.pdf (12.04.2013).

¹⁸ Ф. С. Бацевич, *Основи комунікативної лінгвістики*, Київ 2004, с. 337.

¹⁹ О. Сербенська, *Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка*, [в:] Електронний ресурс: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Serbenska.htm

²⁰ І. Франко, *Михайло Петрович Старицький*, [в:] його ж, *Зібання творів в 50 т.*, Київ 1986, т. 33, с. 276.

Професор С. Козьменко включає у свої лекції елементи короткого діалогу з аудиторією, ставить декілька мініпроблем і вимагає самостійних дій студентів, спрямованих на вирішення проблем. Науковий діалог із професором Т. Василюєвою спонукає до розвитку умінь представити власну думку в гармонії форми й змісту. Свої лекції наукиня готує з дотриманням основних принципів англійського філософа-лінгвіста Пола Грайса: кількість інформації („Не говорити більше чи менше, ніж потрібно для виконання поточних цілей діалогу”); якість („Не говорити того, що вважаєш хибним або для чого не маєш достатніх підстав”); спосіб („Уникай неоднозначності, будь лаконічним і організованим”); „комунікативна співпраця”, що виявляється в коректності висловленої критики й етичному оформленні негативної оцінки.

На лекціях у професора І. Школьник ми обов’язково стаємо свідками, як народжується й пульсує наукова думка. Посилення аргументації, — зауважує дослідниця, — обґрунтування положень, переконання повинні йти паралельно за двома напрямками: раціональним та емоційним. Серед прийомів, що активізують діяльність студентів, лектор пропонує прийоми співучасті, навіювання (апелювання до спільності професійних, соціальних інтересів), текстового очікування (подається спочатку факт, а відтак його пояснення), прийом проблематизації знань (формулювання на початку лекції проблемного запитання й пошук відповіді на нього впродовж заняття спільно зі слухачами). Учена доводить: насамперед через інтерес та інтелектуальні відчуття важливо досягати активного сприйняття й осмислення основного змісту.

Толерантність наукової дискусії на лекціях відомих економістів зумовлює дотримання шанобливого ставлення до думки іншого, критичний підхід не тільки до чужих, а й до власних наукових результатів, орієнтацію на некатегоричність викладу. Важливий і принцип „комунікативної співпраці”, що виявляється в коректності висловленої критики й етичному оформленні негативної оцінки, яку за науковим етикетом слід пом’якшувати. Емоційна взаємодія, що ґрунтується на співтворчості, й набуті знання втіляться в нових дослідженнях, науковому пошуку студентів, допоможе майбутнім економістам формувати власний ідіостиль, манеру спілкування.

Отже, мовна особистість сучасного економіста — це так звана саморегульовальна система, що підлягає впливу різноманітних соціальних й економічних змін і факторів, мовної моди у сфері економічного спілкування, формується в певному соціокультурному просторі, відповідному ментальному середовищі, значною мірою зумовлюється світоглядом. Професійне мовлення під кутом зору теорії мовної особистості є сукупністю одиниць різних рівнів мовної системи (у дослідженні увага передусім зверталася на лексичний рівень).

Показниками загальнокультурної, мовної, термінологічної компетенції економіста є глибокі знання особливостей економічної термінології, теорії і практики мовленнєвого впливу, уважне ставлення до питомої лексики й фахових термінів. Цьому сприяє постійне читання зарубіжної і вітчизняної наукової економічної літератури, довідників, вивчення економічного досвіду. Сформованість мовної особистості економіста-початківця залежить від фундаментальної, мовної підготовки, прикладу і впливу особистісних рис економіста-наставника. Мовний розвиток сучасного економіста значною мірою залежить від державної підтримки, однак насамперед від власного прагнення до саморозвитку й самореалізації.